

मन मेंदूत आहे का?

श्रीमद् नामचैतन्य भानुदास

दि. २६-०५-२००९

दैनिक सकाळ, मुंबई यांच्या सौजन्याने

मनाचा वेध घेऊन त्याचा शोध लावायचा किंवा त्याचं विज्ञान पाहायचं असेल तर त्याला 'क'चा कस लावावा लागेल. म्हणजे मन काय आहे? ते कसं आहे? ते कुठे आहे? वगैरे सारं तपासावं, शोधावं लागेल. प्रत्येक संशोधक एखाद्या गोष्टीचं आपल्या नजरेने अनेक वर्षं परिश्रमपूर्वक संशोधन करत असतो. एक तर इतरांच्या संशोधनाच्या आधारे पुढचा शोध लावतो किंवा पूर्णतः नवीन सिद्धांत मांडतो, आणि सिद्ध करतो. तेव्हा सर्व संशोधकांविषयी आणि तज्ज्ञांविषयी मनात आदर ठेवून, मला अनुभवाला आलेलं मन मी या सदरात मांडणार आहे. मन आणि मेंदू यांचा घनिष्ठ संबंध आहे हे लक्षात आल्यामुळे, मी मेडिकल सायंसच्या काही पुस्तकांमधून माहिती घेऊन मेंदूविषयीचा अभ्यास केला होता. त्यात पंचज्ञानेंद्रियांकडून मिळणाऱ्या ज्ञानाची नोंदकेंद्रं प्रत्येक पुस्तकात पाच वेगवेगळ्या ठिकाणी दाखवली आहेत. एका पुस्तकात कल्पना (इमॅजिनेशन) आणि निर्मिती (क्रिएशन)चा भाग मेंदूच्या पुढच्या बाजूला (फ्रंटल लोब) दाखवला होता. तर दुसऱ्या पुस्तकात मेंदूच्या मागच्या भागात (ऑक्सिपिटल लोब) केंद्र होतं. तर विचारशक्ती आणि हावभावाचं केंद्र मेंदूच्या डाव्या बाजूला (टेंपोरल लोब) दाखवलं होतं. तीच गोष्ट वास आणि चवीच्या नोंदकेंद्रांची होती. अशा तऱ्हेनी त्यात तफावत होती. तेव्हा या केंद्रांमध्ये अशी तफावत का? हे जाणून घेण्यासाठी मी न्युरोसर्जनांकडे गेलो. जेव्हा मी त्यांना याबाबत विचारलं तेव्हा त्यांनी सांगितलं, “तशी नेमकी केंद्रं दाखवता येणार नाहीत. ते कन्सेप्टस् आहेत.” मनाशी निगडित असलेल्या बहुतांश शाखा मन मेंदूत आहे असं मानतात. त्या संदर्भात मी न्युरोसर्जनना विचारलं “मग तुमच्या मते मन कुठे असतं?” त्यांनी तत्काळ उत्तर दिलं “मन मेंदूत.” मग मी विचारलं “मन संपूर्ण मेंदू व्यापून आहे की त्याचंही एखादं केंद्र आहे? आणि असेल तर ते कुठे आहे?” “निश्चित जागा नाही सांगता येत.” ते म्हणाले. ज्याप्रमाणे मेंदूत अनेक प्रकारची केंद्रं आहेत, त्याचप्रमाणे विविध भावनांची अकरा केंद्रं देखील मेंदूत आहेत. या केंद्रांमध्ये मन आहे, असं मानलं तर ते अकरा ठिकाणी विभागलं आहे का? असा प्रश्न साहजिकच उद्भवतो. आनंदाच्या भावनाकेंद्राला बाहेरून विजेचे सौम्य झटके दिले तर माणूस हसत सुटतो, असं प्रयोगांमध्ये अनुभवास आलं आहे. याचाच अर्थ ती केंद्रं बाहेरून उद्युक्त झाल्याशिवाय त्यांच्याकडून प्रतिसाद मिळत नाही. या विषयीचा आणखी ऊहापोह पुढच्या भागात.